

MUHAMED HADŽIJAHIC

TEKIJA KRAJ ZVORNICA — POSTOJBINA BOSANSKIH HAMZEVIJA?

Hamza-dedin vakuf u Konjević Polju i Tekija, u blizini Nove Kasabe, na putu Vlasenica—Zvornik, sačinjavao je godine 1925 posjed od 104 hektara i 8 dunuma pretežno oranice i livada. Tamo se od kulturno-historijskih objekata, koji su god. 1954 stavljeni pod zaštitu države, nalazi musafirhana, podignuta 925/1519 godine, te nadaleko poznato turbe, u kojem su po tradiciji pokopani osnivač vakufa Hamza-dedo sa svojim sinom Mustafom. U Tekiji sada živi 13 domaćinstava, i to 8 domaćinstava porodice Orlović i 5 domaćinstava Mehmedovića. Čitav posjed je bio oslobođen svih poreza, a za uzvrat Orlovići (Mehmedovići) su svakom dolazniku i prolazniku, koji je svraćao kao gost osiguravali besplatan konak i prehranu, te, eventualno, smještaj i ishranu konja.

Važnost Hamza-dedine musafirhane sa tekijom ne iscrpljuje se, mislim, samo time, što je to jedan danas najstariji i jedino sačuvani objekat ove vrste kod nas; posebno interesiranje izaziva i ličnost Hamza-dede i Mustafe. Od naročitog značaja je i to što postoje uvjerljivi razlozi za osnovanost pretpostavke po kojoj je Hamza Bošnjak — koji je pogubljen u Carigradu kao vjerski raskolnik 1573 godine — Hamza-dedin potomak, i što je pojava bosanskih hamzevija, pristaša Hamze Bošnjaka, kako se po svemu čini, u uskoj povezanosti sa Hamza-dedinom tekijom.

Ovdje želim najprije razmotriti u čemu se sastojao

Privilegij Hamza-dedina vakufa

Hamza-dedin vakuf po svojoj svrsi ide u pravnu kategoriju evladijet vakufa. Prihod uvakufljenog dobra bio je namijenjen za osiguranje potomaka, ali s time što su bili opterećeni da ugoste namjernike.

U beratima od 5 džemaziul-ahira 1005 (24 januara 1597) i od sredine zilhidždže 1215 (kraj aprila 1801) stoji da je Hamza-dedo sagradio godine 925 (1519) u selu Orlovići¹, u nahiji Kušlat, u kadi-

¹ U beratima od 1801 spominje se selo »Zvornik-beg«, gdje je stajala tekija;

u daljem tekstu identificira se selo Orlovići sa selom Zvornik-beg.

luku Srebrenica, jednu tekiju. Za potrebe tekije uvakufio je okolno zemljište sa košnicama, vinogradom, bašcom i njivama. Uvakufljeno zemljište bilo je na osnovu carskog berata oslobođeno od svih poreza i nameta, ali je ujedno određeno da Hamza-dedo za svog života — a potom njegovi potomci — besplatno poslužuju i goste dolaznike i prolaznike.

Sva stečena prava potvrđena su nizom berata koji su izdavani povodom smrti pojedinih tekijskih čuvara ili povodom nastalih uzurpacija².

Privilegij su Orlovići (Mehmedovići) uspjeli da sačuvaju i u doba austrijske uprave. Tako se iz jednog dokumenta, koji se nalazi u Vakufskoj direkciji u Sarajevu, saznaje da su vlasti u Vlasenici zaplijenili tekijski duhan i tražili naplatu poreza. Pretstavnik tekije je to odbio s motivacijom da je tekija fermanom oslobođena plaćanja poreza, a duhan da ne sade za promet i prodaju, već za gošćenje putnika, koji se vraćaju u tekiju.

Pa i za vrijeme stare Jugoslavije — sve do 1925 — poštovan je privilegij, pa se nije plaćao porez. Te su godine — kako mi je kazivao Mula Mustala Orlović — poreski izvršioци, zbog neplaćenog poreza, »mal otjerali«.

Tekija je do skora bila atraktivni centar za muslimansko stanovništvo zborničkog, vlaseničkog, srebreničkog i kladanjskog kraja. Pred tekijom su se obično klanjala dva rećata i ostavljali darovi³. Još se vjerovalo da je nemoguće ukrasti bilo što iz Hamza-dedina vakufa, a onaj, koji bi se slučajno usudio da to učini, bio je na neobjašnjiv način prisiljen da ukradeno neodložno povрати.

Turbe poštuje i okolno srpsko pravoslavno stanovništvo. Šta više, Tekiji obližnje srpsko-pravoslavno stanovništvo smatra se »evlijačima« i u očima ostalog stanovništva uživa veći ugled. Nije onda začudo što za Hamza-dedu tvrde da je potomak kosovskog Orlovića Pavla⁴.

Tekijski čuvari

Iz sačuvana 4 berata nije moguće pratiti redosljed svih tekijskih čuvara počevši od Hamza-dede, pa nadalje. To ne bi bilo od naročite važnosti, osim za pitanje utvrđivanja nastalih uzurpacija od kojih bi neke, kako izgleda, mogle imati i izvjesnu političku, a moguće i vjersko protuheretičku pozadinu.

Najznačajnija uzurpacija je mogla uslijediti oko 1577 godine povodom progona hamzevija, koji su, po svoj prilici, osim Posavine zahvatili upravo Tekiju. Ti su progoni, izgleda, našli odjeka u atentatu na Mehmed-pašu Sokolovića, 11 oktobra 1579, kojega je usmratio — kako se to obično navodi — neki zaneseni derviš, Bošnjak,

² U tekiji se u jednoj posebnoj kasi čuvalo 12 berata sa više fetvi i tapija sve do 1944 godine, kada su nacisti i četnici uništili kasu sa dokumentima; sticajem okolnosti četiri berata su se tada nalazila kod mene na posudbi, pa su tako sačuvana.

³ Isp. Tih. R. Đorđević, Naš narodni život, knj. VIII. Beograd 1933, str. 53.

⁴ Milan Karanović: Tekija Hamza Dede Orlovića. Politika, 20 avgusta 1932, str. 8.

smatrajući pašu odgovornim za oduzeti mu posjed. Taj derviš, Bošnjak, prikraćen u svom posjedu, bio je po svoj prilici, jedan od Orlovića, što se podudara i sa sačuvanom tradicijom, koja kao atentatora označaje jednog Orlovića⁵. Spomenuti berat od 1597 daje dosta osnove za naslućivanje da je prije njegova donošenja prethodila jedna carska odluka kojom je izmijenjen raniji redosljed u upravljanju tekijom, pa se beratom osnažuje ranije stanje i daje pravo upravljanja nekom Ramadanu, koji je izvodio svoje pravo od Hamza-dede.

Osim Ramadanu, spominje se, i to u beratima od početka džumada I 1050 (druga polovica avgusta 1640), kao tekijski čuvar Ramadanov otac Hasan sin Abdullahov. Poslije Ramadanove smrti upravljanje je prešlo na Derviš-dedeta, a poslije njegove smrti na brata mu Tajiba (?). U času donošenja berata od 1640 i ovaj je umro, pa se berat daje Derviš-dedetovu sinu (ime mu se ne spominje).

Iz sačuvanih berata ne može se pratiti dalji redosljed tekijskih čuvara sve do 24 safera 1208 (1 X 1793), kada se u beratima od toga datuma spominje smrt dotadašnjeg čuvara Abdulkadira, poslije koga su ostali sinovi Alija, Halil, Ramadan i Hamza, »svi dostojni da zauzmu očevo mjesto«, pa im se skupno podjeljuje pravo upravljanja.

Hronološki posljednji sačuvani berat od sredine zilhidžde 1215 (kraj aprila 1801) spominje kao tekijske čuvare Abdurrahmana, Abdulkadira i Hamzu. Povod za izdavanje berata bio je »što su se neki strani ljudi radi zadovoljenja ličnog interesa počeli protupravno — suprotno stanju u carskoj gruntovnici — miješati u tekijske posjede, tvrdeći da zemljište, vinograd, bašča i ostalo nije zadužbinsko imanje tekije«⁶.

Kao što pokazuju sačuvani dokumenti, u toku vremena dolazilo je više puta do posjedovnih smetnji na zemljištu Hamza-dedina vakufa. Jedan od refleksa na te smetnje održao se u porodičnoj tradiciji, koju sam čuo od Abdulkadira Orlovića, o sukobu sa nekim »Konjević kapetanom«. Tradicija govori kako je rod Orlovića bio jednom tako »opsirotio« (prorijedio se) da je ostao na jednom čovjeku. Toga Orlovića je šikanirao »Konjević kapetan«, nastojeći da mu otme zemljište. Pred progonom Orlović se sklonio u vojsku, gdje se upoznao i pobratimio s nekim poznatim junakom Mehmedom iz Pećišta (kod Srebrenice). Orlović je obavijestio Mehmeda kako mu »Konjević kapetan« hoće da otme imetak, pa mu predloži da ga bratski prepolove, kako bi se zajednički mogli oprijeti »Konjević kapetanu«. Mehmed je na to pristao i naselio se na imanje, koje su onda bratski napola podijelili. — Današnji Mehmedovići, koji uz Orloviće posjeduju zemljište Hamza-dedina vakufa, bili bi potomci Mehmedovi.

⁵ Pitanje učešća Orlovića u atentatu na Sokolovića obradio sam u posebnom članku, koji je štampan u Prilozima O. I., sv. V, 1955 god., str. 325-330.

⁶ U novije vrijeme bio je tekijski čuvar Mula Mustafa Orlović. Umro je 1 januara 1952. Naslijedio ga je Abdulkadir Orlović.

Spominje se da je i kuga morila Orlovića (Abdulkadir Orlović je to vremenski odredio »prije 300 godina«), moguće upravo u vrijeme toga historijskog neutvrđenog »Konjević-kapetana«.

Uprkos uzurpacijama i navodnom haranju kuge, Hamza-dedino potomstvo se po svojoj prilici održalo do danas — kako to daju naslućiti i berati.

Kad je govor o porijeklu današnjih Orlovića i Mehmedovića, valja se još osvrnuti na Karanovićevo pisanje (u beogradskoj Politici od 20 avgusta 1932), koji tvrdi kako je za predšasnika Orlovića Hamza-dedu »od starih ljudi saznao« da je »bio iz Male Azije, iz Orla mjesta, a Konje vilajeta; zbog toga se prozva'o Orlović, a selo Konjević«.

Karanović ne navodi imena tih »starih ljudi«. Saopćenje je tim sumnjivije što mi je Abdulkadir Orlović, današnji tekijski čuvar, na moje izričito pitanje o azijskom Orlu (!) i Konji vilajetu kao njihovoj postojbini, odgovorio da on nešto takvo od mene prvi put čuje.

No bez obzira na pitanje da li je jedna ovakva tradicija postojala, ona je neodrživa. Selo Orlović se pod tim nazivom spominje još u beratu od 1597. Prozvano je, vjerovatno, po rodu Orlovića, kao što je analogan slučaj sa golemim brojem naziva koji su nastali po rodovima, koji su ta naselja nastanjivali. Naselja sa patronimičkim nazivima, kakvo je selo Orlovići, uopće su najstarija slavenska naselja, a u koliko su se još u tim naseljima održali rodovi, po kojima je selo dobilo ime, to je najbolji znak o iskonskom porijeklu tih rodova u tome kraju.

Ličnost Hamza-dede i Mustafe

U samoj tekiji, koja se nalazi kraj musafirhane, sahranjeni su prema tradiciji, Hamza-dedo i njegov sin Mustafa. Na oba groba s gornje i donje strane sarkofaga nalaze se nišani bez natpisa; na jednoj strani Hamza-dedina nišana sa derviškom kapom uklesana je topuz; Mustafin nišan ima vojnički saruk; s jedne strane uklesana je sablja, a s druge strane, kako izgleda, štit; Mula Mustafa Orlović mi je objašnjavao da su sablja i štit na Mustafinom nišanu zato, jer je »došao sa muharebe« (iz rata)⁷.

Za razliku od Hamza-dede, za koga je dokumentirano utvrđeno da je 925 (1519) osnovao svoj vakuf sa musafirhanom, sačuvani tekijski berati nigdje ne spominju nikakvog Mustafu. Za to se u pitanju ličnosti Mustafe valja više osloniti na podatke drugorazredne vrijednosti, prvenstveno na narodnu tradiciju.

Mora se, međutim, odmah konstatovati da je narodna tradicija i o Hamza-dedi i o Mustafi u znatnoj mjeri nepouzdana, mutna i anahronična⁸.

⁷ Hamza-dedin nišan odgovara tipu derviškog nišana, koji donosi Seid M. Traljić u svome članku »Muslimanski nadgrobni spomenici« (Kalendar Narodne Uzdanice 1940) na slici pod brojem 3, a Mustafin nišan

tipu vojničkog na istoj slici pod brojem 2.

⁸ Tako narodna tradicija, koju sam čuo od Mula Mustafe i Abdulkadira Orlovića, osnivanje Hamza-dedina vakufa veže za sultana Sulejmana,

Hamza-dedi je narodno predanje pripisivalo evlijanske osobine. Pri tome je svakako značajno da je već u XVII vijeku Hamza-dedo bio »glasovit«, — kako se to razaznaje iz pisanja Evlija Čelebije, koji, pošto je dao opis Nove Kasabe, piše: »Pridigavši se odavde, išli smo jedan sat kroz planine i došli u selo Konjević. To je

iako je vakuf osnovan godinu dana prije Sulejmanova stupanja na prijesto, tj. za Selima (jedna verzija spominje i sultan Fatiha). Tradicija iznosi kako je sultan pošao s vojskom do grada Zvornika i pao na konake u Konjević Polje. Baš tada je Hamza dedo orao svoju njivu. Sultan ga pozove k sebi i zapita što ore bijele brade, što je zakasnio i nije uranio. Hamza-dedo mu na to odgovori: »Uranio sam, ali mi Bog nije dao«. Sultan je time Hamza-dedu ukorio što se nije oženio pa da mu sinovi oru, a ne on, star i sijed. Dalje tradicija kaže da je sultan pitao da li bi mogao u selu gdje prenoćiti, na što mu Hamza-dedo pokaže rukom današnje selo Tekiju sa nekoliko kuća. Kad je sultan došao blizu sela, opet je pred njega izašao taj isti Hamza-dedo, pokazao mu kuću i primio ga na konak. Kad su bili poslije jacije namaza, zapitao je sultan Hamza-dedu da li bi znao operutati gusku. Hamza-dedo mu je na to odgovorio, da bi je znao i u torbu metnuti, samo ako je ima. Ovaj se razgovor tumači tako da je Hamza-dedo bio evlija i shvatio da mu sultan želi omogućiti da napravi tekiju i musafirhanu, koja će biti oslobođena od svih poreza i daća. Hamza-dedo je vidio kad je sultan nešto napisao i stavio pod jastuk. Kasnije, nakon što je sultan otišao s vojskom, Hamza-dedo je ispod jastuka izvadio fermand o gradnji tekije i musafirhane i o oproštaju od poreza i daća.

Ne objašnjavajući kada se Hamza-dedi, koji eto ni pod stare dane nije imao djece — rodio sin Mustafa, tradicija, koju sam takođe čuo od Mula Mustafe i Abulkadira Orlovića, navodi kako je Hamza-dedo imao tolikog sina da ga je mogao na muharebu, u rat, poslati (jedna verzija kaže kako je Hamza-dedo poslao svoga sina Mustafu za sultanom pod Zvornik); kada je bila muhareba, ne znam sigurno, govorio mi je Mula Mustafa, da li pod Mohaćem ili Ipek-om (Pećuh?), Hamza-dedo pošalje

svoga sina Mustafu s vojskom. Pri polasku mu reče da dobro čuva hljeb i da ga kupi, gdje god ga bude vojska prosipala. Mustafa je poslušao oca, pa gdje god bi na putu naišao na hljeb, stavljao bi ga u bisage. Tako je sakupio dosta hljeba. Stigavši na bojište bitke su bile otpočele i trajale danima, tjednima i mjesecima. Vojski je bilo ponestalo hrane, pa se počelo govoriti: »Da nam je hljeba da se najedemo, odmah bi dušmana rastjerali i raspršili«. Mustafa se sjetio oca i bisaga, pa izvadi hljeba i podijeli vojsci. Pošto su se dobro najeli, odmah uzmu za puške i rastjeraju dušmane (druga verzija navodi da je Mustafa hljeb dobro pristao kad je zapao u jesirstvo-zarobljeništvu). U bici je Mustafa primijetio oca kako maše vilama, a Kaimi-babu s topuzom i rastjeruju dušmane (radi se o očitom anahronizmu pošto je Hamza-dedo djelovao početkom XVI a Kaimija krajem XVII vijeka). U isto vrijeme Hamza-dedo je na guvnu pokraj tekije mahao vilama i činio zikir (pozivao Boga u pomoć), pa kako je nosio dugu kosu mašući vilama vijala mu se kosa. U selu se govorilo: »Eno Hamza-dedo pobudalio, maše vilama uprazno« (i danas se pokazuje na guvnu sa starom trešnjom, »Seferovo guvno«, gdje je Hamza-dedo mašući vilama tobože rastjerao neprijatelje). Pobjeđivši dušmane, Mustafa se povratio u Orloviće. Otac ga je dočekao na guvnu, pa ga počeo pitati, kako mu je bilo u boju. Mustafa mu na to reče: »Da ne bi, baba tebe s jedne strane sa vilama, a s druge strane Kaimi-babe s Kule (stari grad više Zvornika), ja bih s cijelom vojskom zaglavio«. Čim je ove riječi Mustafa izrekao, Hamza-dedo reče: »Sine, ti nas prokaza« i u taj čas obadvojica padoše mrtvi. Ova nagla smrt objašnjava se time što se nije smjela razotkriti drugim ljudima evlijanska moć Hamza-dede, pa su tim časom morali naći smrt i Hamza-dedo i Mustafa.

muslimansko selo sa stotinjak kuća. U njemu ima tekija glasovitog Hindi Hamza-babe. On je bio jedan od ličnih pouzdanika i šejhova silnog Fatiha. Učestvovao je u osvajanju Zvornika i ovdje pokopan⁹.

Prema Evlija Čelebijinu pisanju proizlazi da se Hamza-dedo istakao već u vrijeme turskog osvajanja Zvornika 1463, odnosno prilikom obrane toga grada 1464 godine, što bi se u nekoliko podudaralo i s jednim narodnim pričanjem, koje uzima da se Hamza-dedo sreo sa sultanom Fatihom, koji da je bio krenuo na Zvornik. Iako vremenski ne bi bilo posve isključeno da je Hamza-dedo mogao i u Fatihovo doba igrati izvjesnu ulogu, maslim, da se to ne može poprimiti s obzirom na je privilegij uslijedio više od 50 godina poslije osvajanja, odnosno obrane Zvornika, pa bi onda logično Fatih, a ne Selim, bio taj koji bi Hamza-dedi podijelio privilegij.

Izvjesnu pažnju privlači i Evlija Čelebijin naziv za Hamza-dedu »Hindi Hamza-baba«. Prije svega mislim da oznaka Hindi nema taj smisao da bi nagovještavala Hamza-dedino eventualno hindustansko porijeklo. Hindustan je locus communis orijentalnih pjesnika. Aleksej Olesnicki je ustanovio, napr., da pjesnik Suzija na jednom mjestu naš Srijem naziva Hindustanom¹⁰.

Dosta je vjerovatno da ono »Hindi« ima izvjesni derviško-mistični sadržaj, i to tim prije što Evlija Čelebija navodi kako je Hindi Hamza-baba bio Fatihov šejh. U Evlija Čelebijinu **Putopisu** susrećemo se, inače, sa Gazi Hindi-babom, zaštitnikom Vukovara, pokraj čijeg je turbeta po naredbi sultana Sulejmana, nakon boja na Mohaču, u kojem je poginuo, osnovana posebna tekija za čuvanje njegova kulta¹¹. Za pretpostavku da naziv »Hindi« ima derviški prizvuk mogu navesti kao dokaz i to da Muradjea d' Ohsson¹² objašnjava da se pod riječju hindi podrazumijeva jedan derviški red, no uza sva nastojanja nisam bio u mogućnosti o tome redu naći još neke podatke.

Treba obratiti pažnju na to da Evlija Čelebija uz baba Hamzu ne spominje Mustafu. Ova šutnja još apsolutno ne znači da tada — polovicom XVII vijeka — još nije bilo Mustafina groba. No tip nišana Mustafe, za razliku od Hamza-dedina nišana, pokazuje da, po svoj prilici, pripada poznijem dobu, vjerovatno drugoj polovici XVII vijeka. Ne treba zato isključiti mogućnost da je u Evlija Čelebijino doba bio samo Hamza-dedin grob.

Za pobliže određivanje ličnosti Mustafe smatram da je prethodno potrebno općenito upozoriti na postojanje izvjesne povezanosti Orlovića sa turskom Ugarskom. Niz okolnosti upućuje na zaključak o intenzivnoj vezi čitavog kraja s Undžurovinom. Obližnju Novu Kasabu, udaljenu 4 kilometra od Tekije, osnovao je polovicom XVII vijeka budimski muhafiz i vezir Musa-paša, a tamošnja najstarija porodica Karića po tradiciji se doselila iz Budima. Tradicija o smrti Hamza-dede i Mustafe spominje Mohač, odnosno Pe-

⁹ Evlija Čelebi, Sijahatnamesi, sv. VI, str. 490.

¹⁰ Rad, knj. 276. (125). Zagreb, 1943.

¹¹ Isp. A. Olesnicki: Još o ličnosti

Djerzelez Alije. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena Knj. XXIX, 2, (1934), Zagreb, str. 36 i 38.

¹² Tableau de l' Empire ottoman.

čuh (?). Hamza Bošnjak, koji je — kako će se vidjeti — po svoj prilici rodom Orlović, djelovao je u Budimu, odakle je — kako svjedoči Gerlach — 1573 pozvan u Carigrad i tamo usmrćen. Na kraju još da spomenem da me je dugogodišnji imam u Novoj Kasabi, Raif ef. Mujagić, uvjeravao da se u tekiji čuvao i jedan rukopis o Sigetskom boju, koji je nestao u toku Prvog svjetskog rata.

Ova uska povezanost s Undžurovinom, zatim okolnost da je Mustafa bio nesumnjivo vojnička osoba (po znacima na nišanima), i da je vjerovatno živio u drugoj polovici XVII vijeka navodi na jednu smionu pretpostavku prema kojoj bi naš Mustafa bio identičan sa istoimenim undžurskim junakom narodne pjesme. Analiza jedne narodne pjesme, čiju je jednu verziju zapisao Kosta Hörmann, a drugu Fridrich S. Krauss, donekle će ovu pretpostavku učvrstiti.

XXI pjesma Hörmannove zbirke nosi naslov »Lički Mustaj-beg i Orlanović Mujo«¹³. Krauss je u posebnoj knjizi pod naslovom »Orlović der Burggraf von Raab. Ein mohammedanisch slavisches Guslarenlied aus der Hercegovina«¹⁴ zabilježio od pjevača Hasana Šasića narodnu pjesmu u kojoj se slavi junaštvo Orlovića iz Gjulije (Gyula na erdeljskoj granici). Po sadržaju obje pjesme su dosta identične, ali Kraussova je verzija u detaljima za nas karakterističnija. U Kraussovoj verziji ne spominje se ime junaka već samo prezime Orlović, dok se u Hörmannovoj verziji Orlanović (!) spominje kao Mujo. Nema, mislim, smetnje da se uzme da se junak zvao Orlović Mujo, odnosno Mustafa, dakle isto kao i onaj vojni dostojanstvenik, što je »došao sa muharebe« i pokopan u istom turbetu sa Hamza-dedom.

U pjesmi se Orlović iz Đule prikazuje kao jedini junak koji se usuđuje da ide izbaviti Mustaj-bega Ličkog, koji leži u tamnici u Aršanu. Orlović se uputio u Aršan, preobučen u duhovničko odijelo, vješto se pretvarajući za duhovnika. Tako je uspio doći u Aršan, i uz pomoć kćerke bana od Aršana i pobratima džemidžije Ive konačno je izbavio Mustaj-bega Ličkog.

Na pjesmu u Hörmannovoj verziji osvrnuo se Antun Šimčik iznoseći da je Cifra Hasanaga (koji se spominje zajedno sa našim junakom) historijska osoba. Pripadao je posadi varadinskoj, a umro je početkom 1684¹⁵. Ako je Mujo Orlović junak iz Đule, koja je bila u turskoj vlasti od 1566 do 1683, doista postojao, živio je vjerovatno kada i Cifra Hasanaga.

Uzme li se da je Mujo Orlović iz Đule identičan sa Mustafom Orlovićem, pokopanim u turbetu u Tekiji, onda bi se moglo zaključiti da je živio u Undžurovini, odakle se povukao, vjerovatno, kad je prestalo i tursko gospodstvo u tim krajevima. Uostalom, okolnost da se u beratima ne spominje ni jedan Mustafa, a da se unatoč tome ukazuje na grob Mustafe Orlovića, u nekoliko upućuje na eventualno Mustafino izbjivanje izvan Tekije.

¹³ II izd., str. 263-304.

¹⁴ Freiburg im Breisgau, str. 128
+ VI.

¹⁵ Tri junaka Cifre. Narodna Uzdanica, kalendar za 1936, str. 108-115.

Odnos Hamza-dedine Tekije prema raskolniku Hamzi Bošnjaku i bosanskim hamzevijama

God. 1912 Bašagić je u svojoj doktorskoj disertaciji »Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti« postavio tezu da se je krivo-vjerac Hamza Bošnjak, koji je kao takav pogubljen u Čarigradu 1573 (a ne 1575, kako piše Bašagić), »rodio negdje u zborničkom sandžaku; po svoj prilici biće potomak šejh Hamze, koji je od sultana dobio selo Orloviće sa svom okolicom, gdje je sagradio džamiju, tekiju i musafirhanu, koje se još i danas nalaze u dobrom stanju; to je cijelo selo oprošteno od svih državnih poreza i daća«¹⁶. Bašagić je i kasnije u svojim »Znamenitim Hrvatima, Bošnjacima i Hercegovcima u Turskoj carevini«¹⁷ ostao kod svoje teze da je Hamza »po svoj prilici iz Orlovića kod Vlasenice«, obrazlažući to time »jer je tamo imao dosta pristaša«.

Isto mišljenje o Hamzinu porijeklu zastupa i Riza Muderizović u članku o bosanskim dervišima, oslanjajući se na Bašagićevo pisanje¹⁸.

Hamza Bošnjak je doista u jednom širem području, od tuzlanske oblasti na sjever — gdje spada i Tekija — imao svojih pristaša — hamzevija. To među ostalim potvrđuje turski biograf Atai (1583—1634), koji je živio u Skoplju, dakle, u susjedstvu Bosne, navodeći da se još u njegovo vrijeme »nalazilo u Memlehatejnu (tuzlanskoj oblasti) derviša duga uzrasta, kratke pameti i pokvarene vjere, koji potajno ispovijedaju Hamzinu krivu nauku«.¹⁹

Međutim, konkretno za Tekiju nedostaju direktni podatci koji bi dokazivali da su ovdje djelovale hamzevije. Svakako je karakteristično da istovremeno sa podacima Ataije postoje svjedočanstva iz kojih proizilazi da je u kraju, gdje se nalazi Tekija, bilo takvo stanje nesigurnosti da je carski vezir Musa-paša našao za potrebno da tu osnuje varošicu Novu Kasabu. Dajući svoj putopisni opis dvadesetak godina ranije osnovane Nove Kasabe, Evlija Čelebija kaže da je čitav kraj »bio hajdučki i razbojnički jatak i da je bio teško prolazan za hiljadu dvije ljudi; a otkako je, hvala Bogu, podignuto ovo naselje, od tada je trajno postala sigurnost i sloboda«²⁰. Muafnama sultana Ibrahima od početka džum. II 1051 (7—16 septembra 1641) o Novoj Kasabi govori o »poteškoćama pri putovanju« koje su bile glavni motiv za davanje povlastica prilikom njenog osnivanja²¹. Ipak ovdje pretstavlja znatnu poteškoću to što se ne zna da li je nesigurnost dolazila od muslimanskog, eventualno hamzevijski orijentiranog stanovništva ili pak, što je više vjerovatno, od okolne pravoslavne raje.

¹⁶ Sarajevo, 1912, str. 25. — Džamija u Tekiji ne postoji, niti joj se nalazi traga u dokumentima.

¹⁷ Zagreb, 1931, str. 22.

¹⁸ Šta su to derviši. Jugosl. Pošta, Sarajevo, 5 januara 1931.

¹⁹ Bašagić: Bošnjaci i Hercegovci,

str. 26. — U ovome pravcu postoje i podaci u turskom leksikografskom djelu »Sidžili Osmanli« s.v. Bell efendija.

²⁰ Sijahat-namesi, sv. VI, str. 490.

²¹ Original u Vakufskoj direkciji u Sarajevu pod brojem 194.

Postoje samo indirektni razlozi koji upućuju da je raskolnik Hamza Bošnjak potomak Hamza-dede i da je tekija u životu bosanskih hamzevija odigrala, čini se, važnu ulogu.

Ovdje se postavlja prije svega pitanje pripadnosti Hamza-dedine tekije jednom konkretnom derviškom redu (tarikatu), pa da se vidi u kakvom odnosu stoji prema hamzevijama.

U tome pogledu tekiski čuvar Mula Mustafa Orlović, koji je važio među Orlovićima kao najučemiji, nije bio siguran, već mi je na moj izričiti upit rekao: »Haman (skoro) smo beктаšiје«, a onda je nadodao kako je Hamza-dedo bio rufaija, što zaključuje po tome, jer da je kao rufaija nosio dugu kosu, a to izvodi iz legende o mahanju vilama dok mu se sin Mustafa nalazio na vojni.

Ovo saopćenje je, prije svega, neodređeno, a osim toga se ne temelji na nekim pouzdanim činjenicama. To što je Hamza-dedo navodno nosio dugu kosu, još uvijek ne znači da bi bio rufaija, jer nošenje duge kose nije karakteristično samo za rufajiske dervişe.

Meni se čini mjerodavnijim jedno drugo zapažanje. Naime, imam iz Nove Kasabe Raif efendija Mujagić, vodeći borbu protiv kulta tekije, stalno je isticao kako Hamza-dedina tekija »nije nikakva tekija«, jer ne održava derviške obrede, niti ima semahanu (zasebnu prostoriју za obrede), niti joj se zna za šejha.

Ova mi se konstatacija čini vrlo podobnom osnovom za dalja istraživanja.

Pomanjkanje derviških obreda, semahane i šejhovske silsile, upućuje me na to da Tekiju dovedem u vezu sa učenjem Muhameda bin Pir Ali el Birkevi-je (Birgili) (1523—1573), i to tim prije što je Birgilija bio ovdje na osobitoj cijeni, kako sam razabrao iz razgovora sa Mula Mustafom Orlovićem. Među nekoliko knjiga, koje se čuvaju u tekiji, nalaze se i dva Birgilina djela.

U duhu Birgilina učenja je i jedan tekijski fenomen, koji je već zapazio Karanović usput spominjući kako »okolne muslimanske kuće ni o svadbama ne pevaju, a kamo li o poljskom radu«. Meni su u Tekiji još 1953 govorili kako »nikad ovdje nije bubanj udario; ni dan dani«.

Dalje se postavlja pitanje u kakvom odnosu stoji Birgilino učenje prema učenju Hamze Bošnjaka:

Valja konstatirati da turski pisci označuju Hamzu Bošnjaka kao pretstavnika melamijske (odmetničke) frakcije bajramijskih derviša. Važno je istaknuti da se melamijski (i beктаšijski) obred temeljio na sohbetu. Zabacivali su tadž i hrku, karakteristične za druge derviške redove. Posebno su bili protivni obredu svirke (sema) koji su uvele mevlevije. Ove njihove koncepcije poslije su prihvatile kadizadelije, sekta koja se isticala puritanističko-konzervativnim naziranjima.

Muhamed Birgili bio je također bajramijski melamija²² i ujedno jedan od ideologa sekte kadizadelija. Ricaut²³ spominje da su Birgiliji i kadizadelijama bili »naročito privrženi kršćanski otpadnici«.

²² I. H. Uzunçarşılı, Osmanlı tarihi. III sv. I dio. Ankara 1951, str. 363.

²³ Histoire de l'Etat présent de l'Empire Ottoman. Amsterdam 1670.

među kojima dalje izričito spominje bosanske »potarene«; za kadizadelijske među ostalim kaže da kod njih ima »nešto stoičko i melanholično; ne vole ni muzike ni lijepe riječi, uvijek su sumorni i ozbiljni. kako u javnosti tako i kod kuće govore stalno o Bogu, neumorno ponavljajući riječi La ilahe illallah«.

Ovi podaci o melamijama i kadizadelijskima s jedne strane, kao i odsutnost uobičajenih derviških znamenja, kult Birgijije i zabacivanje muzike u Tekiji s druge strane — smatram da s priličnom vjerovatnoćom ukazuju da Tekija po svome idejnom opredjeljenju nije bila daleko od melamijskih (i poznijih kadizadelijskih) shvaćanja. Melamijsko je učenje, inače, bilo od golemog značenja u formiranju heretičkog učenja Hamze Bošnjaka. To pak dovodi u blisku vezu Hamza-dedinu tekiju sa Hamzom Bošnjakom.

Ako je Hamza-dedo pripadao za sada pobliže neodređenom derviškome redu hindi, valja uzeti da je njegova tekija tamo negdje od polovice XVI vijeka prihvatila hamzevijsko učenje. U pretpostavci da je to tačno može se onda prihvatiti stanovište da je odavde rodom Hamza Bošnjak, koji se, prema tome, s pravom naziva Orlović. Bosanske hamzevijske — usvoje li se ove koncepcije — u Hamza-dedinu tekiju nalazili svoje uporište i svoj duhovni centar.

ZUSAMMENFASSUNG

DAS DERWISCHENKLOSTER (TEKIJA) BEI ZVORNIK —
DIE HEIMAT DER BOSNISCHEN HAMZEWIS?

Unter diesem Titel untersucht der Verfasser die Frage, inwieweit die Vermutungen von Dr Safvet Beg Bašagić und Riza Muderizović zutreffen, dass der wegen Häresie verurteilte und 1573. hingerichtete Hamza der Bosniake aus dem Dorfe Orlović nächst Zvornik stammen soll.

In diesem Dorfe bestehen eine Grabstätte und eine Musafirhane zu denen früher aus der näheren und weiteren Umgebung die Leute wallfahrten und wo sie unentgeltlich Kost und Quartier erhalten konnten. Der dazugehörige Grundbesitz war eine evladijet-Stiftung der Familien Orlović und Mehmedović und als solche bis 1925. steuerfrei.

Den Quellen ist zu entnehmen, dass die Musafirhane 1519 erbaut worden ist; er ist das einzige erhaltene Baudenkmal dieser Art in Bosnien-Herzegovina. In der Grabstätte liegt Hamza-»dedo«, der Gründer der Stiftung, sowie ein gewisser Mustafa, in dem der Verfasser den berühmten Mustafa Orlović (Mitte des XVII Jahrhunderts) aus dem Volksliede vermutet. Diese beiden Baudenkmäler sind seit 1954 unter Denkmalschutz.

Was das Kloster betrifft, so weist der Verfasser auf das Fehlen von Derwischen-Vorschriften, der Semahana und Silsila hin. Im Dorfe selbst ist jeder Gesang verboten. Dies alles lässt den Schluss zu, dass dem Kloster die ideologischen Lehren der melamischen Fraktion unter den Bajramiten nahestanden, was wiederum entscheidend auf Hamza bei der Ausbildung seiner Lehre einwirkte.

Der Klostergründer Hamza-»dedo« gehörte einem nicht genauer bekannten mystischen Orden der Hindi an; somit hätte das Kloster die hamzevische Lehre Mitte des XVI Jahrhunderts übernehmen müssen.